

A TEKINTÉLY ÚJ FORMÁI A CSALÁDBAN

A TEKINTÉLY ÚJ FORMÁI A CSALÁDBAN. Napjainkban — különösképpen a hagyományos társadalmi szemléletet és erkölcsi normákat őrző közösségekben — megrendüléssel beszélnek a tekintélytisztelet csökkenéséről, a függőségi viszonyok lazulásáról és a tekintélyi elvre alapozott engedelmséggel megfogyatkozásáról. Ez a világméretűnek mondott jelenség nemcsak a szigorú jogi szerkezetű intézményekben — így az egyházon belül is —, hanem az organikusnak vélt, és a természet belső rendjéből adódónak hitt társadalmi közösségekben — így a családon belül is — tapasztalható. Kétségtelen, hogy a ma felnövekvő generáció másképp viszonyul szüleihez, nevelőihez, mint a két világháború közötti nemzedék, vagy a századforduló ifjúsága tette. Vajon a „tekintélyválságnak” mondott jelenség mögött mesterségesen vizított generáció-lázadás lappang-e, minden természetes és természetfeletti, tekintély lerombolásának szándéka, vagy valamiféle ifjúsági „függetlenségi mozgalomnak” tekinthető törekvés, amely ugyan a földrajzi tájakat és a kulturális köröket tekintve egymástól elszigetelt, de szellemét tekintve mégis egyetemes? Vajon a „tekintély birtokosainak” válsága minden tekintély elvetésével jár-e, a szülők iránti tisztelet és szeretet egyértelmű megtagadásával, amely memcsak a családi élet harmóniáját, hanem a család egységét is veszélyezteti? A jelenséget sokan úgy értelmezik, mint a vallásos élet csökkenésének kísérőjét, egyik társadalmi következményét.

A tekintélyválság, mint általános jelenség, más-más jelleget ölt a különböző szociológiai képletű családokban, így a földművelő-falusi társadalmi keretek, valamint a kis- és nagyvárosban élők között. A hagyományos életforma felbomlásának és átalakulásának mértékében bizonyos fáziseltolódás figyelhető meg a jelenség minőségét és megnyilvánulását illetően.

A HAGYOMÁNYOS TEKINTÉLYTISZTELET ALAPJAI. A hagyományos társadalomszemlélet, a szülőknek mind az utódok létrehozása, nevelése, mind pedig a társadalomban betöltött helyzetük alapján önmagában fennálló, általában a konkrét személyek emberi magatartásától független tekintélyt biztosított. A tekintély valójában nem is a személynek, mint ilyennek, hanem a „társadalmi szerepnek” — az apaságnak és anyaságnak — szólt. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szülőt tisztelni kellett, mert a szülő az, akitől a gyermek származott. A vérségi köteléket önmagában is tekintély-alapnak minősítették.

A szülő — különösen az apa — társadalmi státusa újabb tekintélyi jogcímnek számított. Az apa társadalmi pozíciója teremtette meg az egész család társadalmi tekintélyét, így a gyermekekét is. A gyermek jövője, érvényesülési lehetősége közvetlenül az apa elgondolásaitól, befolyásától és összeköttetéseitől függött. A szülők státusa a gyermekek osztályhelyzetének, örökségük pedig anyagi jólétüknek meghatározó bázisa volt. A gyermekeknek ez, a szülőktől való szinte abszolút társadalmi és anyagi függősége a legtöbb esetben teljes kiszolgáltatottságot jelentett, s alárendeltségük gyakran a valós tisztelet és tekintély látszatát keltette. A letűnt társadalmi struktúrák idején — főleg a földművelő és kisiparos családokban — a gyermekek a család belterjes gazdasági közösségéhez tartoztak. Ez indokolta a gyermekek relatíve nagy számát, és több generáció stabil együttélését. A gyermekek — „kis cselédek” — a családi vagyoni növelésének természetes eszközei, kiszolgálói és a javak köteles termelői voltak, akik felett az apa, egyben mint a birtokos és munkáltató, gazdasági hatalmat is gyakorolt.

„A régi patriarkális nevelés fő célja, hogy megtörje a gyermekek egyéni akaratát, és feltétlen engedelmségre szoktassa őket. A szigorúan monarchikus elvekre épülő házban az apa korlátlan egyeduralkodó volt” (G. Stephan). A tekintély alapja ez esetben a mesterségbeli tudás, az idősebb tapasztalata és a szülő munkáltatói előjoga.

A vázlatosan felsorolt — csupán a vérségi köteléken és a társadalmi státuson nyugvó — szülői tekintélyt vallás-erkölcsileg alátámasztani látszott a tizparancsolat tétélesen megfogalmazott, de természet törvénynek minősített felszólítása: „Tiszteled atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy a földön”. Az erkölcs-teológia ezt a mondatot — a hierarchikusan egymásra épülő tekintélyek szemlélete alapján — a

szülőknek, az isteni tekintélyből való részesüléseként értelmezte. Vagyis a szülőket úgy tekintette, mint akik a földi családban Isten tekintélyét képviselik. Bár a negyedik parancsolat csakúgy, mint a mózesi törvény egésze, a szöveg létrejöttének társadalomszemléletét is erősen tükrözi, a kinyilatkoztatott erkölcsi törvény többet mond, mint a szavak betű szerinti értelme: a tekintély hordozóit arra kötelezi, hogy társadalmi szerepükkel erkölcsileg azonosuljanak, és a tiszteletet ennek alapján érdemljék ki. A kőtábla törvénye a szeretet szelleme nélkül ugyanolyan visszaélésekre adhatott lehetőséget, mint a nő alárendelt helyzetének és köteles engedelmisségének gyakorlata, a teremtés bibliai képe vagy a közismert szentpáli szövegek alapján (vö. 1 Móz 2, 21 köv.; 1 Kor 11, 3 köv. és Ef 5, 21 köv.). Az idősebb nemzedéknek a társadalmi életben évszázadokon át megőrzött hierarchikus hegemoniája és a családi közösségben kivívott fölénye, ideológiailag az ősi szövegek tendenciózus értelmezésére és annak következetes alkalmazására támaszkodott. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az ősi társadalmak a kulturális, tudományos és vallási hagyományok átmentését, valamint a gyakorlati tapasztalatok továbbadását a „nép vénein”, az uralkodó osztály zömét képező legidősebb generáción keresztül biztosították. A fejlődés zökkenőmentes folyamatosságát csak a régi társadalmak ilyen jellegű rétegződése tette lehetővé.

A MAI TEKINTÉLYVÁLSÁG TÁRSADALMI ÖSSZETEVŐI. A XVIII—XIX. századi termelési viszonyok és társadalmi berendezkedés változásával együtt, éppen a városiasodás, az anyagi kultúra gyors ütemű fejlődése és a technikai civilizáció térhódítása következtében a családnak, mint a társadalom legkisebb közösségének szerepe és funkciója is megváltozott. Természetesen nem az élet továbbadását és a gyermekek — elsődleges — nevelését illetően. A család továbbra is a férfi és a nő társadalmilag szentesített életközösségének stabil kerete, amelyből az utódok származnak (reproduktív szerep), s amelyben ha a nevelés alapvető feltételei megvannak, az új generáció egészségesen fejlődik (produktív, humanizáló szerep).

A változás azt jelenti, hogy a család régi, belterjes gazdasági és szellemi egysége bomlott fel. A család többé nem termelő közösség, nem önmagáért létező és önmagát ellátó szervezet, hanem a társadalom egészére nyitott, ezért a társadalom intézményeire és szolgáltatásaira is rászoruló közösség. „A szakmai képzés, a munka végzése, de még a szabadidő felhasználása is éppúgy, mint az iskolai oktatás, ma kikerült a családból és önállósult, sőt szabványosítva van... Mindenesetre az életet már nem a család, hanem az anonim nagyszervezetek biztosítják, látják el: betegpénztárak, balesetbiztosítás, tűzbiztosítás stb...” (K. Saller). Az eredetileg „multifunkcionális” — soktevékenységű — család a modern társadalomban „lényegtelen funkcióit” átengedi a társadalmi intézményeknek, és csak a természetéből adódó „lényeges funkciók” ellátását tartja fenn magának, mindazt, amit szigorú értelemben véve az otthon feladatainak tartunk (McIver). A család voltaképpen ezzel válik „családdá”. A „külső társadalom” már nem csupán a mások által termelt fogyasztási cikkek révén tör be a családba, hanem a családtagoknak a családi körön kívül vállalt munkaviszonya, szellemi és világnézeti tájékozódása és neveltetése által is. A család — tagjain keresztül — önmagát nyitja fel a legkülönbözőbb hatásokra és értékekre befogadására. Ez többszínűbbé és sokoldalúbbá teszi az eddig homogén családi közösséget. A családi életben is kialakul a foglalkozás, az anyagi javak felhasználásának, a világnézetnek és a vallásos élethez való viszonyulásnak pluralizmusa. Amíg a család termelési közösség is volt, addig a munkában megvalósuló együttműködés a családi kötelek — így a generációs kötelek — stabilitását is jelentette. A családtagok közötti személyes kapcsolat vagy érzelmi kötődés hiányát pótolhatta a közös anyagi érdek. A nyitott család az egyéni vonzalmak hiányában, vagy le nem győzhető konfliktusok esetén könnyebben esik szét, hiszen az érzelmi, partneri, baráti és munkatársi kapcsolatok létesítésére bőven van alkalom a családon kívül is. Amennyire csökken a család befolyása az egyéni döntésekre — pályaválasztás, házasság stb. — annyira szűnik meg a vérségi kötelék és a rokoni egymáshoz tartozás tekintélyi alapon fenntartott kötelezettsége. A különböző korosztályú rokonok többnyire csak szükségből maradnak közös otthonban, felnőtt tagjai lehetőleg önállósulásra töreksenek. A családban legegységesebb emberi igényé válik a különböző nemzedékek sajátos életkorának és szükségleteinek megfelelő — gyakran egymástól függetlenített — életvitele. A család tagjait — eszményi esetben — az érzelmi töltésű kötődések fűzik össze; minden egyéb érdek — így az anyagi is — másodlagos.

A „termelői közösség” tehát „fogyasztói közösséggé” alakult át, amely a család minden tagjától, speciális jelleggel „begyűjtött” szellemi és anyagi javakat szabadon, közös koordináció alapján osztja szét.

A TEKINTÉLYI SÚLYPONT ELTOLÓDÁSA. A családi tekintély súlypontjai is eltolódtak, sőt megváltoztak. A több generációs családban a tekintélyt már nem a legidősebb nemzedék (nagyszülők, ritka esetben a dédszülők) képviselik, hanem a legérettebb, a család „törzsét” alkotó dolgozó és szolgáltató generáció. Negatív tünet, hogy a család idősebb tagjai gyakran méltánytalan, kiszolgáltatott és megálázó helyzetbe kerülnek, a múltjuknak és koruknak kijáró tiszteletet is hiányolva.

A nők — társadalmunkban törvényesen biztosított és helyesen értelmezett — egyenjogúsága, az a lehetőség, hogy a közéletben hivatást — fizikai vagy szellemi munkát — tölthetnek be, társadalmi megbecsülést és a férfiakhoz hasonló esélyeket biztosít nekik. A női emancipáció kihat a családi tekintély hagyományos szemléletére is, ami annyit jelent, hogy a hagyományos, patriarkális tekintély-képletben szereplő, kizárólagosan „férfi-apa” tekintélyt felváltotta a „szülői” tekintély, amelyet a férfi és a nő, az apa és az anya kölcsönösen gyakorolnak. Jogaik, kötelességeik és felelősségük közös. „Létrejött a férfi és nő »partnerségére« épülő új családi típus” (M. Young és P. Willmost). „Ma a család olyan szolidáris közösség és partnerség jellegét öltötte, amely bizalomra, kölcsönös megbecsülésre és hűségre épül” (H. Bergmann).

A családhoz különböző intelligenciájú, műveltségű és képzettségű családtagok tartoznak. Gyakran a gyermekek — ilyen vonatkozásban — megelőzik, sőt túlhaladják szüleik adottságait. A tudás és tapasztalat továbbadása már csak primér adatként a szülők feladata. A nevelést és a művelést a különböző iskolatípusok, ifjúsági csoportok és társulások és a tömegkommunikáció eszközei közvetítik. Amilyen mértékben kialakul a fiatalok önálló tájékozódása, műveltsége és kritikai érzéke, olyan mértékben oldódik fel vagy szilárdul meg a szülőktől tekintélyi alapon elfogadott és megszerzett ismeret. Ezekben az érési és fejlődési folyamatokban sajátos szerepet játszanak a tradíciókból átvett értékek és normák. A szülői tekintély önmagában véve nem fedezi és nem is kritériuma a tárgyi ismeretek igazság-tartalmának, nem indoka az erkölcsi ítéletnek és az azt követő magatartásnak. Az ifjúság, amely amúgy is minden korban szkeptikus volt a ráhagyományozott értékek iránt, új meglátások, új szempontok figyelembe vételével alakítja ki saját álláspontját, vagy revidálja szülei nézeteit. A józan kritikus magatartás, a józnak jobbal való szintetizálása tulajdonképpen minden továbblépés, minden továbbfejlődés alapfeltétele.

A szülői tekintély feladata nem lehet más, minthogy legjobb tudása és képessége szerint adja át a hagyományos értékeket, és az egészséges családi nevelés által az új generációt helyes kritikai érzekre, önálló választásra és döntésre készítse fel. Ahol a tekintély nem elég őszinte, körültekintő és nem elég rugalmas, ott óhatatlanul feszültségek lépnek fel a régi és új nézetek, a régi és új normákat képviselő családtagok között.

VÁLSÁG-GÓCOK, VÁLSÁG-TERÜLETEK. A „törzs-nemzedék” átélte, a fiatal nemzedék pedig megtanulta, hogy nagyra tartott és túlértékelt eszmék sorra omlottak össze az elmúlt fél évszázad alatt. A nemzetiszocializmus és fasizmus hamis eszméit is a tekintély védte, megtévesztve velük a kritika nélküli engedelmesség szellemében nevelt nemzedékeket. A helytelenül értelmezett és kisarkított egyházi tekintély elve ugyancsak sok kárt okozott a hívők táborában. Ezért rendelkezett meg sokakban a bizalom és az egyház változtathatatlanságába vetett hit a Zsinatot követő belső reformok láttán. Az eszmék, felfogások átértékelése és az intézményesített szokások megreformálása bizonyos óvatosságra készíteti a mai nemzedéket, valahányszor pusztán a tekintélyre hivatkozva kívánnak vagy követelnek tőlük valamit.

A szükségszerű történelmi mozgás, az erjedés és fejlődés visszahat magára a szülői tekintélyre is, mert ezeknek a változásoknak és korrekcióknak a következőkét a társadalmi tudatot asszimiláló kisebb közösségek is átélik. Ezért a tekintélyt képviselő szülő akkor bölcs, ha megnyilatkozásai differenciáltabbak és a párbeszédre, a gondolatserésre nyitottabbak. El kell viselnie, legalábbis az érettebb generáció fenntartásait, véleménykülönbségét. Ez megnyilvánulhat, sőt kiéleződhet a világnézet, a valláserkölc és a vallásgyakorlat területén is. Ez a probléma sem oldható meg tekintélyi alapon. A család szokásaira és értékrendjére való hivatkozás sem lehet meggyőző vagy kötelező erejű érv. Ennek ellenére a vallás-

erkölcsi tudattal és értékrenddel őszintén azonosult, és élményekben, érzelmekben gazdag nevelés jó alapot és kedvező diszpozíciót nyújthat a vallásos élet mellett történő elhatározásra. Elképzelhető, hogy a fiatalok a vallásos hagyományokat csak bizonyos elvi vagy gyakorlati módosításokkal tudják magukévá tenni: a tekintélynek az egyén legmélyebb és legszemélyibb jogával, a lelkiismereti szabadsággal mindenkor számolnia kell.

Egészséges családi szellem esetén szerencsés kölcsönhatás jöhet létre a neveltek és a nevelők között. A nevelő szülő is tanulhat gyermekétől, és a visszacsatolásból nyert tapasztalatot a maga számára kamatoztathatja. Rosszabb a helyzet akkor, ha a szülői tekintély elfojtja a spontán megnyilatkozásokat, és ezzel látszatnyugalmat teremt. Az elfojtott, csalódott vagy kiábrándult nemzedék magatartása megalkuvó és konformista: „A fiatalok már nem próbálkoznak azzal, hogy az általuk helyesnek elismert értékrendet és a társadalmi magatartás meghatározott formáit a szülőkkel szemben érvényre juttassák, és a szülőket ezeknek az értékeknek és formáknak elfogadására bírják. Am a szülők elképzeléseit és magatartási módját sem veszik át ellenőrzés nélkül és magától értetődően. A fiatalkorú tehát nem forradalmi többé, de nem is konzervatív-megőrző, hanem magatartása a családban rugalmas és a helyzet követelményeihez alkalmazkodó” (H. Schelsky). Az a nevelés pedig, amely továbbra is mereven ragaszkodik a hagyományos módszerekhez, és az előre rögzített célok módosítását nem tűrő, fegyelmezett követését igyekszik a gyermekektől megkövetelni, azzal a kockázattal jár, hogy a fiatalokat önállótlaná — és még a szükséges alkalmazkodásra is képtelenné teszi. A szülők, a mai viszonyok között, a legtöbb esetben nem képesek valós előképet rajzolni a várható eseményekről, nem lehetnek kész receptjeik a megoldásokra, s ezért a nevelésben alapvetőleg csak arra törekedhetnek, hogy „gyermekeik — bármely helyzetben — a tőlük telhető legjobbat tegyék” (D. Reismann).

A fiatal nemzedék amúgy is bizalmatlanul fogad minden olyan követelményt, amelyet valamiféle megfellebbezhetetlen autoritás nevében, vagy az abszolút tévedhetetlenség jegyében kényszerítenek rájuk. Az effajta tekintélyelvről eleve feltételezik, hogy csupán szabadság-vágyukat kívánja megkötni, lendületüket fékezni, és lehetőségeiket — dinamikájukhoz képest — szűk korlátok közé szorítani. Finom érzékel és ösztönösen megérik, ha valaki érvek és meggyőzés nélkül akarja manipulálni őket. Bizalmatlanságuk nem is alaptalan. Ifjúságuk hamar elröppenő néhány éve elegendő arra, hogy felfigyeljenek a felnőtt generáció oly gyakran fonák és az ő kemény kritikájuk szerint kétszínű magatartására. Akik — saját kiforratlanságuk ellensúlyozásaként — rendkívül érzékenyek a felnőttek őszinteségére és igazságosságára, ebben a tekintetben nem ismernek megalkuvást vagy kompromisszumot. Ezért nem tudják megérteni, elfogadni, legkevésbé pedig megbocsájtani a felnőttek alakoskodással elkövetett bűneit. Az ifjúság végletes mentalitására sokszor jellemző, hogy amíg saját hibáikat természetesnek tartják, sőt mi több, erénynek, addig azokat könnyedén és egyértelműen elítélik a felnőttekben. Mindennek ellenére az ifjúság szubjektív beállítottságán túl, sajnálatos tényként kell belátnunk, hogy a mindennapi életben gyakorta tapasztalt farizeizmus, az értékek felhígítása és devalválása, a formák és látszatok keresése, az etikai felszínesség és a lényeg elhanyagolása az ifjú nemzedék családásainak, rosszabb esetben pedig cinizmusának és elutasító magatartásának egyik forrása.

Az etikai tekintély megrendülése mellett nem elhanyagolható szempont a szülők általános, úgy is mondhatnánk, „felkészültségükből” származó tekintélyének krízise. A nevelt és felnövekedő generáció előtt mindig hatékonyan bizonyult a szülők tapasztalati ismereteiből, tárgyi tudásából és szellemi felkészültségéből származó fölénye. A nevelés családon kívüli sokoldalú folyamata napjainkban magas szintű általános és speciális műveltséget, szakmai képzettséget biztosít az új generációnak.

Tárgyi tudásuk, világképük és szemléletük állandóan bővül, gazdagodik, és többnyire felülmúlja a szülők, általában az idősebb nemzedék felkészültségi szintjét. Ebből a differenciából — anélkül, hogy a fiatalok lebecsülnek, vagy provokálni kívánnák a családban élő idősebbeket — feszültségek és ellentétek származhatnak. Két világ, két felfogás, két életérzés ütközik össze. A szülőknek adott tisztelet sem simítja el a nézetkülönbségeket. Ha a fiatalok, szinte végzettszerűen tapasztalják szüleik lemaradását, érveik makacs ismételtetését, ahelyett, hogy ismereteiket bővítenék és az objektív igazság mellett állásfoglalásra törekednének, a szülői tekintélyt azonosítják a tévedéssel, végül mindkettőt elvetik. A különböző felfogás-

ből származó családi feszültségeket csak igen magas szintű emberséges magatartással — nyitottsággal, türelemmel, tárgyilagossággal és megértéssel — lehet ellen-súlyozni. Az igazi tekintélyt a szeretetben megvalósuló igazság képviseli.

A korosztályokra jellemző alkati tulajdonságokra, a dolgokhoz való viszonyulásukra és alkalmazkodó képességeikre vezethető vissza az az általánosnak mondható tünet, hogy a fiatalabb generáció haladóbb, merészebb, megújításra, sőt felforgatásra is hajlamosabb, mint az idősebb nemzedék. Egyik oldalon a progresszi-vitás, másikon a tradicionalizmus újabb feszültségek forrása lehet. A fiatal nemze-déket természetszerűleg még nem kötik megrögzött, „kipróbált és bevált” szokások és normák. Nem fűzi őket érzelem, nosztalgia vagy érdek (státus) a stabil élet-elvekhez vagy életformákhoz. Világuk, törekvéseik kibontakozóban vannak, átmeneti jellegűek, ezért minden statikus, rögzített, változatlan és változtathatatlan értéket bizalmatlanul fogadnak és lehetőleg kiküszöbölnék. A fiatal könnyen koc-kázthat, hiszen általában nincs egzisztenciális kötődése — állása, vagyona, csa-ládja, társadalmilag kötött szerepe — amit elveszíthetne. Viszont az idősebb ge-neráció számára minden elvi vagy gyakorlati változás kockázatos lehet, az élet-felfogás és az életforma megrendülésével járhat.

A mai tradicionalizmus mögött is végső okként legtöbbször ott lappang a bur-kolt vagy áttételes formában jelentkező egyéni, egzisztenciális érdek.

AZ ÚJ TEKINTÉLYI MODELLEL. A társadalmi fejlődés szükségyszerű következmé-nyeként a hagyományos patriarkális család-modellel tehát felbomlott. A társadalmi-lag egyenjogúsított és férjével egyenértékű asszony a családon belül is nagyobb tekintéllyel rendelkezik, mint azelőtt, amikor kizárólagosan a „család szolgálója és az otthon tűzhelyének őre” volt. A férfi és a nő kényszer nélküli választására épült és kölcsönös szerelmén nyugvó házastársi életközösségben, mint már emlí-tettük, a szülői tekintély is kölcsönös. Ez a tekintély oly mértékben valósul meg, amilyen mértékben a szülők, mint személyek, magatartásukkal, egyéni értékeik-vel, életvezetésükkel, a nevelésben megmutatókozó okosságukkal, mindenekelőtt pe-dig szeretetükkel elnyerik.

A családi tekintély-modellhez hozzátartoznak a család többi tagjai is, akik közül — ismét csak a személyi értékek alapján — egyik-másik „tekintélyesebb”, mint a többi. A gyermekek testben és lélekben való növekedésüknek, érettségük-nek megfelelően egyre inkább partnerei a szülőknek, akik lassan beavatják őket a közösséget érintő kérdésekbe, esetleg személyes problémáikba is. Az otthon bel-ső rendje a szülők által irányított — a kölcsönösségen és alkalmazkodáson ala-puló — életvitel. Ezt a rendet, amely az idők folyamán amúgy is alakul, vál-tozik, mindazoknak méltányolniuk kell, akik ténylegesen hozzátartoznak a család köteleihez. A családi rend és a nevelési módszerek kialakításának folyamán a szülőknek figyelembe kell venniük, hogy a saját otthonukból hozott nevelési módszerek aligha alkalmazhatók gyermekeikre. Az új generáció életkörülményei, társadalmi szituációja merőben más, mint az övéké volt. A mai gyermek-szülő viszony számtalan esetben azért válik kritikussá, mert benne az elvárások és a feltételek ütköznek.

„A modern család modelljével — legalábbis elvben — nem fér össze az alá-és fölérendeltség merev hierarchiája, sem a nemek, sem a nemzedékek egymás-hoz való viszonyában” (*Kósa Erzsébet*). A család mai fejlődésének iránya a mellé-rendeltségi viszony felé mutat, lényegesen demokratikusabb, mint a régi szer-kezetű családokban volt. A mai család szerepe az érték és ismeret közlésén túl, elsősorban az egymáshoz tartozás feltételének megteremtése, az érzelmi közösség és a jellemformálás.

A szülőknek és nevelőknek, de a gyermekeknek is mélyebb felfogó-, beleérző-, belehelyezkedő képességgel, úgynevezett empátiával kell megközelíteniük egymást, hogy a konfliktusok könnyebben feloldódjanak. Az empatia a szeretet egyik meg-nyilvánulási formája, amely a nevelőt hivatásánál fogva is kötelezi: „Ehhez az újfajta nevelői magatartáshoz persze az kell, hogy a nevelő végleg megszabadul-jon minden eddigi felnőtt generáció ama nevetséges fixa ideájától, hogy az éppen adott fiatal nemzedék föltétlenül rosszabb, degeneráltabb, erkölcstelenebb, mint az előzők voltak” (*Buda Béla*).

A generációk közötti konfliktus, a „nemzedékek harca” az emberi társas együtt-élés mindenkori jellemzője, amely ma kiélezettebb mint azelőtt volt és még nyil-vánvalóbb. De ez egyáltalán nem kóros tünet, hanem a társadalmi fejlődés és benne az emberi humanizálódás egyik lényeges rugója.